

Serbski kulturny leksikon – nowa pomocka w slawistiskim slědženju

Franc Šěn (Budyšin)

Abstrakt

Wěcne leksika a encyklopedije služa spěšnej informaciji wo datach a mjenach, faktach a ličbach. Za serbsku kulturu a stawizny falowaše dotal tajka pomocka. Nowy němskorěčny Serbski kulturny leksikon (2014) je alfabetisce rjadowana kniha, kotraž w 230 heslach aktualny staw wědy k žiwjenju Łužiskich Serbow přeni raz systematisce předstaja. Přinošk pokazuje wjac hač 150 lětne prócowanje wo tajku přiručku a jeje wužitnosć za slawistiske slědženje.

Ključowe słowa

serbska kultura; Serbski kulturny leksikon

Abstract

The Sorbian Lexicon – a New Handbook for Slavonic Research

The Sorbian Lexicon, a new handbook on Slavonic research is to be used as information source of names, facts and numbers. As there has not been any handbook of Sorbian culture and history so far, the new „Sorbisches Kulturlexikon“ which its more than 230 entries, covers the up-to-date knowledge of modern Sorbian life. This paper then describes the 150-years sustained efforts needed to compile a publication like this.

Key words

Sorbian culture; the Sorbian Lexicon

Encyklopedije a wěcne leksika služa spěšnej informaciji wo datach a mjenach, faktach a wuwicach. Tež slawisća tajke trjebaja, chcedza-li na př. so wo zjawach we wobłuku sorabistiki chětre wobhonić.

W Němskej dožiwjamy, zo tež w akademiskim wobłuku z wědu wo Serbach, serbskej rěči, literaturje a stawiznach často klaca. Na jednej stronje jedna so wo *rěčnokulturne* njejasnosće – prašenja spisowneju rěčow, konfesionelna přislušnosć Serbow a rozdźěl mjez zapříjećomaj Sorben a Wenden. Na druhej stronje jewja stare a nowe *politiske* předsudki – zo je serbski zakon kumštny wutwor NDR-skeje mjenšinoweje politiki, zo w gmejnach z dwurěčnymi taflemi dawno žanych Serbow wjac njeje atd. A to, hačrunjež předleži kopa primarneje a sekundarneje literatury k serbskej rěči, literaturje, ludowědže a stawiznam, kmanej za kulturnowědomostny diskurs. Špak bě, zo falowaše dotal fachowa *synteza*, kiž by mjenje abo lěpje přistupne wědomostne wuslědki na wysokim niwoje zjednočila a slědžerske běle blaki zdobom trochu wurunala. Tohodla wobzamknychmy před lětdzesatom, zdźelać tajki spis a jón zajimowanej zjawnosći kaž tež wědomosći w formje moderneje encyklopediskeje příručki poskićić. Před wjac hač lětom je w němskej rěči wušoł 580 stronski słownik *Sorbisches Kulturlexikon*.¹

Pytaš-li za nim w interneće, namakaš knihu hišće w poskitku nakładnistwa a knihkupstwow; tež někotre recensiske wothłosy wo njej. W přehledze pomockow w slawistiskich portalach so dotal lědma jewi. We Wikipediji nańdžech ju jeničce pola němskeho hesla *Sorben*. Bě tuž cyłe dźěło po prózdnym?

Wotmołwu na to sypat z krótkim stawizniskim zarysom prócowanja wo tajku pomocku, z krótkim předstajenjom našeho kompendija namakać.

Njeje připad, zo nastachu přenje a za dolhi čas plaćiwe dźěla tajkeho razu we 1840-tych lětach, w doby narodneho wozrodženja we Łužicy. 1841 a 1843 wuda hišće we Wróclawju studowacy Jan Arnošt Smoler zhromadnje ze sekretarom Łužiskeje towaršnosće wědomosćow dwuzwjazkowu zběrku *Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz = Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow*. W přidawku k druhemu zwjazkej podawa Smoler přehlad wo serbskich dialektach, rěčnej přeštrjeni, wašnjach, naložkach, hudźbje, twarstwje a serbskej mytologiji. Michał Hórník mjenuje w Riegerowym słowniku pojednanje „*nejlepší posud obšírnější dílo o lužických Srbech*“² a skoro sto lět pozdžišo rěči Pawoł Nedo wo uniwersalneju ludowědneju encyklopediju.

Jan Arnošt Smoler skutkowaše po studiju jako nowinar a nakładnik za rozwiće serbskeho kulturneho žiwjenja w Budyšinje a sluša k iniciatoram založenja wědomostneho towarstwa Maćica Serbska w léce 1847. Kajke wočakowanja na towarstwo staješe wuzna 1858 w lisće slawistej Osipej Maksimowičej Bodjanskemu: „*Mój lubušk, moje lube dźěčatko, je naša Maćica Serbska. Jeje organizaciju sym ja w tychle lětach dale wudokonjał, přetož ja sym na to dźělał, zo je so 1) rěčespytna, 2) starožitnostna a historiska, 3) přirodopisna a zemjepisna a 4) beletristiska sekcija založila. Z pomocu tutej sekcijow chcu wudobyć, zo so ludžo k temu připrawuja, zo by so po času mala serbska, wšitke wědomosće wopřijaca encyklopedija*

1 *Sorbisches Kulturlexikon*. Hrsg. von Franz Schön und Dietrich Scholze unter Mitarbeit von Susanne Hose, Maria Mirtschin und Anja Pohontsch. Bautzen: Domowina-Verlag, 2014. 579 s.

2 RIEGER, František L.: *Slovník naučný*. Díl osmý. Praha: Kober, 1870, s. 923.

wudać móhla.“³ K tomu drje njedónďže, ale bio-, bibliografiske přehłady Korle Awgusta Jenča a 1848 wušły přehlad Jakuba a Kučanka *Serbske horne Łužicy aby statistiski zapisk wšitkich serbskich ewangelskich a katholskich wosadow* běchu hižo dobre stawizniske přinoški w tutym směrje.

Serbow w heslach sobu zapříječ chcyše T. G. Masaryk we wot njeho přihotowanej *Českej encyklopediji*, na kotraž wobdžělštaj so Michał Hórnik, kiž naćisny lisćinu sorabistiskich heslow, a Adolf Černý.⁴ Projekt njeporadzi so zwoprawdźić, ale Černý sta so za to sobuawtor noweho 28 zwjazkowego Ottoweho Slovníka naučného. Serbski publicist Mikławš Andrlicki měješe na mysli jeho hesla zeserbšćić a wudać jako *Łužisku domiznowědu*. Černý sam wuži je 1911 za samostatnu knižku *Lužice a Lužičtí Srbové*, dopjelnjenu z fotami, kiž w stilu wšowědneje encyklopedije wopisuje serbski kraj na kóncu 19. lěstotka a podawa fakty a wuwica ze serbskich stawiznow a kultury.

Dalši namjet zdžělanja zjeća sorabistiskeje wědy pochadźa wot Josefa Páty. We wozjewjenju swojeho přinoška na druhim slawistiskim kongresu 1934 připomina wón: „*Přednáška wywołala živý rozhovor, kterého se zúčastnili vedle československých slavistů zejména slavisté polští. Z rozhovoru vyšel rezoluční návrh na vydání příruční vědecké encyklopedie lužickosrbské, předložený H. Batowským, Jos. Pátou a W. Taszyckým na závěrečném slavnostním zasedání v Krakově dne 29. září 1934 a přítomnými jednomyslně schválený.*“⁵ Na planowanym třizwazkowym projekće su Páta a dalši slawisća džělać započeli,⁶ ale politiske wuwice w Europje w pózdnych 30tych lětach zadžěla zwoprawdženju tutoho ambiciozneho předewzaća. Josef Páta sta so 1942 z woporom Heidrichiady.

Potrjebu informaciskich přiřučkow začuwachu tež serbscy slédžerjo. Tak wěnowaše so gymnazialny wučer Ota Wićaz lěta dolho rukopisnej bio- a bibliografiskej encyklopediji. Jako so po druhej swětowej wójnje 1946 přěnja serbska institucija – Serbski wučerski wustaw – založi, namjetowaše Pawoł Nedo inoficialnje skutkowacej Maćicy Serbskej, zdžělać pod Wićazowym nawodom pječzwazkowu serbsku encyklopediju. Skupinka Maćicarjow na tym džělaše, ale z politisce wunuzowanym rozpušćenjom towarstwa 1949 so to skónči. W loňšim Lětopisu našeho instituta wozjewjena dokumentacija zachowaných předdžělow k pismikomaj A a B zmóžnja dohlad do koncepcije a charakteru projekta.⁷

Hač do toho časa bě sorabistiske slédženje we Łužicy amaterske abo poamaterske. Wukonjachu je zwjetša fararjo abo wučerjo pódla swojeho powołanskeho džěla. To změni so hakle 1951, jako so Serbam poradzi založenje wědomostneju slédženišćow a z tym profesionalizacija sorabistiki. W Budyšinje nasta Institut za serbski ludospyt, 1952 přiřadowany Němskeje akademiji wědomosćow, 1992 přeměneny na Serbski institut.

3 CYŽ, Jan: *Z ruskeho listowanja Jan Arnošta Smolerja*. Lětopis A 20, 1973, č. 1, s.112.

4 Přir. KALETA, Petr: *Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého*. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006, s. 163–168.

5 PÁTA, Josef: *O lužickosrbské literární historii a kritice*. Slavia 14, 1935–1936, č. 1–2, s. 149.

6 ČERNÝ, Marcel: *Sorabica v časopise Slavia a studium sorabistiky na půdě Slovanského ústavu do vzniku Československé akademie věd*. In: Sorabistika – metodologie, zkušenosti a budoucí směřování. Eds. Ivo Pospíšil – Josef Šaur. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 63–86.

7 ŠĚN, Franc: *Projekt Maćičneje encyklopedije*. Lětopis 61, 2014, č. 2, s. 87–115.

W Lipsku při uniwersiće wutwori so 1951 kublansko-slědźerski ›Institut za sorabistiku‹, kiž hač do dzěnsnišeho wučerjow a dorost za serbske kulturne institucije wukubluje.

1960 pytachu Budyscy wědomostnicy přeni raz wuši kontakt z mjezynarodnej slawistiky, zarjaduju přenju Sorabistisku konferencu. Wšelacy přednošowarjo prašachu so na njej za dalšimi nadawkami sorabistiki. Praski rěčespytnik Jan Petr rěčeše bjezposrědnje *O potrebě lužickosrbského biografického slovníku*.⁸

Traješe pak někotre lěta, doniž so serbske nakładnistwo ze skupinku wědomostnikow a amaterow njezwaži na přeni Serbski biografiski słownik. W lěće 1970 wušla kniha so njedźiwajo brachow přenjeho pospyta chětre rozpředa. Wosom lět pozdžišo prošeše nakładnistwo wědomostnikow instituta wo wobdźěłany a rozšěrjeny nakład. Wón wuńdže 1984 jako *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow* z 800 biografijemi. W nim namakamy tež mjena někotrych Njeserbow, kiž su w serbskich stawiznach rólu hrali.

Za kublanske zaměry a k powšitkowej informaciji němskeje zjawnosće a wopytowarjow Łužicy nastachu za čas NDR tež skromne edicije z wěcnymi informacijemi, kaž 1989 wušla knižka *Sorben – Serbja. Ein kleines Lexikon*.

Kedžby hódnišej stej tu słowjanskej literarnowědnej přiručce. 1987 wuda Praske nakładnistwo Odeon w swojim rjedže słownikow k wukrajnym literaturam *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*, w kotrymž so konsekwentnje serbska literatura jako integralny dźěl do němskeje zarjaduje. Polonist Josef Vlášek spisa 48 medaljonow serbskich awtorow, krótki wuwicowy zarys a časowu tabulku k serbskej literaturje. Nawopak w „*przewodniku encyklopedycznym*“, kiž wuda 1994 Halina Janaszek-Ivaničková, hdžež liči so serbska runohódnje k zapadosłowjanskim literaturam.⁹ Samostatny, 100-stronski wotstawk z wjac hač 80 heslami, k položcy biografiskimi a k položcy wěcnymi, skutkuje kaž zarodk jedneje serbskeje literarneje encyklopedije.

40 lět po přenjeje konferency zarjadowa 2001 Budyski institut skladnostnje svojich 50čin dalšu mjezynarodnje derje wopytanu sorabistisku konferencu. Tež na njej bě blok přednoškow, kiž zaběrachu so z móžnymi přichodnymi předewzaćemi sorabistiki. Rafał Leszczyński wuwi runjewon konkretny plan „*Zadania sorabistyki na pierwsze dziesięciolecie XXI wieku*“: Namjetowaše w slědowacych lětach do 2010 wudać tři zwjazkowu encyklopediju w serbskimaj rěčomaj, kiž móhła so pozdžišo tež do němčiny a jendźelšćiny přeložić.¹⁰

Sam mějach přednošk k podobnej temje: „*Sorabistika a jeje přiručki*“. Rozestajach so kritisce z dotalnym poskitkom a z tym, što je nam w něčišej situaciji trjeba. Pleděrowach za jedno-zwjazkowy němškorěčny sorabistiski leksikon, kiž měl wotwarjeć njewědu mjez Němcami, z kotrymiž wšak smy w najwušim susodstwe žiwi, předstajec histori-

8 PETR, Jan: *O potrebě lužickosrbského biografického slovníku*. Lětopis A 8, 1961, s. 62–67.

9 JANASZEK-IVANIČKOVÁ, Halina (ed.): *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przelomów 1890–1990. 1. Literatura lużycka i słowacka; Przewodnik encyklopedyczny*. Katowice: Śląsk, 1994.

10 LESZCZYŃSKI, Rafał: *Zadania sorabistyki na pierwsze dziesięciolecie XX wieku*. In: Im Wettstreit der Werte : sorbische Sprache, Kultur und Identität auf dem Weg ins 21. Jahrhundert. Hrsg. Dietrich Scholze. Bautzen: Domowina-Verlag, 2003, s. 393–398.

ske kulturne wukony Serbow, budzić mjez nimi zajim to „serbske“ a nadeńdź tak zwjazkarjow we wšědnym boju wo finančnu přiražku za serbske kulturne prócowanja.

Našeho direktora, Dietricha Šoltu, tuta ideja bóle zaja. 2003 započachmy w Serbskim instituce tajki němskorěčny leksikon koncipować a do planow přiwzać. Jeho wuwice a wobdźělanje hesłow traješe naposledk njewočakowane 10 lět. Wjetšinu tych 230 hesłow spisachu naši sobudźelačérjo, specialne temy wobdźělachu ca. 60 eksternych specialistow. Ludowe nakładnistwo Domowina přewza wudaće a rozšěrjenje tutoho kompendija.

Z heslami kaž alfabet, archiwy, biblioteki hač k Zwjazkam wumělcow zmóžnja leksikon wobšěrný dohlad do pisanosće serbskeje kultury, jeje historiskeho nastaća a rosta.

Nimo ćežišćow – historiske wuměnenja, materielna kultura, duchowna kultura, wšědna kultura, institucije – posrědkuja regionalne hesla wobraz wšelakorosće lokalneho wuraza. Hornja a Delnja Łužica kaž tež hornjo- a delnjoserbsčina so po móžnosći w jenakej měrje wobkedźbowachu.

Njewotmołweja so jenož standardne prašenja kaž za rozdźělom mjez pomjenowanjomaj Sorben a Wenden ale tež: Wot hdy je serbskich nowin, hdže wšudže namakamy serbske dróhi, kak nasta mytos wo Krabaće, kak wuwibaše so serbski prawopis, kak wobchadza serbsčina z cuzymi słowami, kelko dialektow znaje serbsčina, kak bě a je ze serbskimi šulemi atd.

Historiske hesla njerozprawjeja jenož wo zańdženych podawkach ale swědča tež wo zhromadnym žiwjenju ludow z typiskimi formami kaž potłóčowanje, čerpjenje a spěchowanje mjenšeho přez wjetšeho. Ale tež k zjawam kaž panslawizm abo nastaću swojskeje hymny a druhich symbolow wě leksikon wotmołwy.

Hesla su přezcylnje tež za prosteho čitarja zrozumliwje napisane, tak zo njeskića jenož fachowcej sorabistiski slědźerski rezimej ale tež lajkej zakladne znajomosće.

Zakónčacy wosobowy a městny register zmóžnitaj wotkywać dalše zwiski.

Kritika je *Serbski kulturny leksikon* z wjele chwalbu přiwzała. Wo knize lětotka pisaše nowina Lausitzer Rundschau, wo najwažnišej sakskej knize nalěća 2014 Sächsische Zeitung.

K wuspěchej wjele přinošowała je bjez dwěla zhotowjerka, wuměłča Iris Brankačkowa, kiž zhotowi specialne karty za jednotliwe hesla kaž za demografiske wuwice abo zničenje sydlenkeho ruma přez wudobywanje wuhla.

Njesnadny podźěl na rjanym wuhotowanju ma tež fotowy archiv Serbskeho kulturneho archiwa, kiž wjetši džěl tych 700 „*prēmysliwje wubraných a tohodla wuprajiwyh*“¹¹ wobrazow přinošowaše.

Z tutej přiručku bu wažny nadawk sorabistiki spjelny a wona stanje so nadžijomnje bórze ze standardnej literaturu. Wšak pisa česki recensent, historikar Petr Kaléta, w Slovanským přehledze: „*Lužickoserbský kulturní lexikon je zdařilou vědeckou syntézou, která odborníky, ale i laickou veřejnost velmi čtivě a zároveň vyváženě a na patřičné vědecké*

11 Recensent Jens Bulisch. Zeitschrift für Slawistik 60, 2015, č. 1, s. 162.

Franc Šěn (Budyšin)

Serbski kulturny leksikon – nowa pomocka w slawistiskim slědženju

*úrovni informuje o lužickosrbské kultuře a vypovídá o nejnovějších výsledcích sorabistických disciplín a o činnosti lužickosrbských vědeckých a kulturních institucí. Jde proto o dílo, jež by nemělo chybět v žádném slavisticky zaměřeném vědeckém pracovišti nebo knihovně.*¹²

Franc Šěn, dr. phil.

Karl-Liebknechtowa 18, D-02625 Budyšin/Bautzen, Německo

f-sen@gmx.de

ČLÁNKY / ARTICLES

12 Slovanský přehled 101, 2015, č. 1, s. 181.